

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 73 Ekim 2020 & Volume: 13 Issue: 73 October 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DİVAN ŐİİRİNDE PEYGAMBERLERİN ELE ALINIŐI: ÖMER HULŪSİ DİVÂNI ÖRNEĞİ THE HANDLING OF PROPHETS IN THE DIVAN POETRY: THE EXAMPLE OF THE ÖMER HULUSI DIWAN

Mehmet ÜNAL*
Adem ÜNAL**

Öz

Edebiyatın hangi dalında eser verirse versin bir yazar veya Şair içinde bulunduğu toplum yaşantsından, kendi sosyal çevresinden, döneminin fikri ve zihni yapısından, yaşadığı yüzyılın siyasi atmosferinden, dini ve inançsal boyutundan etkilenir. Bu ögelere eserlerinde yer verir. Divân edebiyatı geleneğinde de sıkça görölen bu durum, ortaya konulan eserlerin anlam derinliğini zenginleştirirken okuyucunun ilĐisini de eser üzerine çekecektir. Bu nedenle tarihi ve siyasi kişiliklerden, dini liderlerden, kanaat önderlerinden, hikâye kahramanlarından Őiirlerde faydalanılır. Özellikle dini ve tasavvufi karaktere sahip olan Divân edebiyatı geleneğinde bu tür kullanımlara daha fazla rastlanılmaktadır.

Divân geleneğinde anlatımı güçlendirmek ve güzelleştirmek için birçok kişinin isimlerinden faydalanılmıştır. Şiirin konusuna uygun bir Şekilde çeşitli isimler, divanlarda yer almıştır. Bu uygulamayı Ömer Hulûsî de devam ettirmiştir. Yeri geldiğinde, bu yere en uygun ismi koymaya çalışmıştır. Böylece kendi anlatım gücünü etkileyici kılmayı amaçlamıştır. Ömer Hulûsî, Divan'ında pek çok isme yer vermiştir. Bu isimlerden on yedi tanesi peygamber isimleridir. Çalışmamızda, Ömer Hulûsî'nin peygamberlere ait isimleri, nasıl ve ne Şekilde kullandığı, onların hangi özelliklerini ön plana çıkarttığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar: Peygamberler, Ömer Hulûsî, Uşşâkî, Divân, Nazilli, Türk İslam Edebiyatı.

Abstract

A poet or an author effects by the society he/she lives, his/her social sphere, idea and the mental construct of the period, political atmosphere of the century he/she lives, religious and belief-related side no matter which literary branch he/she produces. He/she includes these elements in his/her work. As seen frequently in the traditional Divan literature, it will attract the attention of the reader while enriching the depth of the meaning of the works. Because of this reason, it benefits from historical and political people, religious leaders, opinion leaders, story heroes in poets. Especially in the tradition Divan Literature, which has religious and sufistic characters, such uses are more frequent.

The names of many people were used in the Divan tradition to consolidate and embellish the expression. A variety of names in accordance with the subject of the poem took place in Divans. This implementation continued to do by Ömer Hulusi too. He attempted to use the appropriate name when appropriate. Thus, he aspired to consolidate his narrative. Ömer Hulusi mentioned plenty of names in his Divan. Seventeen of those names are the names of the Prophets. In our work, it has been tried to specify how Ömer Hulusi used the names belong to the Prophets, in which way he used the names of the Prophets and which characteristics push the Prophets to forefront.

Keywords: Prophets, Ömer Hulûsî, Diwân, Uşşâkî, Nazilli, Turkish İslamic Literature.

* Dr. Öğr. Üyesi, Uřak Üniversitesi, İslami İlimler Fakóltesi, Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8467-1113, mehmet.unal@usak.edu.tr

** Uşak Üniv. İslami İlimler Fak. Türk-İslam Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-4328-8046, ademunal45@hotmail.com

GİRİŞ

Edebiyat hayal, his ve müşahedenin söz vasıtasıyla yazar/şair-metin-okur ilişkisi gözetilerek dışa aksettirilme hadisesidir. Onu başka sözlerden ayıran husus ise metnin okur zihninde doğrudan veya dolaylı olarak bir etki bırakmasının amaçlanmış olması ve böylece bir sanat eseri hüviyeti kazanmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek ise metni oluşturan kelime ve terkiplerin belli bir ifade gücünün olması ve edebiliğine gölge düşüren arızalardan arı, tenafürden arınmış olmasıdır.

Divan şiiri on dördüncü yüzyıldan bugüne değin poetikası ve muhtevası bağlamında yukarıda bahsettiğimiz hadleri oluşturmuş ve kendi anlam dünyası ve anlamlandırma vasatı ve vasıtasını oluşturmuş bir nazım dünyası ve has bir şiir alemidir. ***Bu yönüyle İslam medeniyetinin sanat mevzuunda belirlemiş olduğu ana ilkeler Divan şiiri içinde temel kabuller olmuştur.

Divan şiirinin zemininde bulunan fars mitolojisi, halk kültürü gibi birçok unsurun içinde en baskın olanı İslam dini ve tevhid inancıdır. Ortalama bir Osmanlı Şairi'nin bugüne kıyasla yine ortalamanın çok üzerinde bir dini ilim sahibi olduğu hususu dikkate alınır ise dini ve tasavvufi bilginin şiire yansımalarının da o denli derinlikli olacağı aşıkardır. Allahu Teâlâ'nın Esmâ-i Hüsnâ'sı, melekler, peygamberler, kitaplar ve buna bağlı olarak Kurân-ı Kerim ve onun muhtevası, hadis-i şerifler, ibadetler, zühd ve takva ile ilgili kavramlar ya doğrudan iktibas veya mana ve söz sanatları çerçevesinde klasik şiirimizi zenginleştiren unsurlar olmuşlar ve aynı zamanda şiirin düşünce dünyasının muhtevasına katkıda bulunmuşlardır. Bu unsurlardan peygamberler ve buna bağlı olarak son peygamber Hz. Muhammed'e ve kısâs-ı enbiyâ'ya başta tevhid, münacaat ve na'tler olmak üzere farklı nazım türlerinde divanlarda yer verilmiştir. Bu bağlamda Ömer Hulûsî divanında geçen peygamberin nasıl ele alındığını ve hangi yönlerinin öne çıkarıldığı konusunu irdeleyip bu konuda çalışma yapacakların takdirine sunmaktır. Çalışmamızda Mehmet Şamil BAŞ tarafından 2013 yılında hazırlanan doktora tezini esas aldık.

1. Ömer Hulûsî Hakkında Birkaç Söz

Ömer Hulûsî, hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız divan şairlerinden birisidir. Asıl adının Ömer, mahlâsının ise Hulûsî olduğu tahmin edilmektedir. Uşşakî tarikatına bağlı Halidiye kolunun şeyhlerinden birisidir. Bu özelliği ile tasavvufi yönü ağır basan birisidir. Oluşturduğu divanında şair yönünü de ortaya koymuştur. Dolayısı ile hem bir hikmet ehli hem de bir ilim ehlidir. Tasavvuf eğitiminin yanında medrese eğitimini de tamamlamış, döneminin ilimlerine vakıf olmuştur. Eserlerinde kullandığı dil ve terimler ustacadır. Divanında altı yüz elliden fazla manzume yer almaktadır. Bu manzumeler, divan edebiyatına geleneğine uygun bir şekilde, onun mazmun ve öğeleri kullanılarak oluşturulmuştur (Baş, 2013, 38).

Tasavvufî kişiliği ön plana çıkan Ömer Hulûsî, Dîvân'ını edebi bir üslûp ile kaleme almıştır. Dîvân'ı içerisinde yer alan kelime, terim ve mazmunlar edebî bir karakter taşımaktadır. Onun Dîvân'ında kullandığı terim, kavram ve mazmunlar Dîvân edebiyatı geleneğine uygun olarak, çağrışım kapasitesi geniş bir çerçeveye oturtturularak işlenmiştir. Bu yönü ile Ömer Hulûsî, Dîvân edebiyatı geleneğine ne kadar hâkim olduğunu da göstermiştir. Bu kullanımların birçoğunda öğretici yönde ön plana çıkmaktadır. Sanatı salt sanat yapmaktan ibaret gören düşüncenin yerine Ömer Hulûsî, eseri ile öğüt vermeyi de amaçlamıştır. Çünkü Ömer Hulûsî, bir tarikat şeyhidir ve birçok şeyhin yaptığı gibi bağlılarına ders vermeyi de amaçlamıştır. Bu nedenle hem dini hem de tasavvufi birçok kişi, terim, yer ve olay ismine Dîvân'ında yer vermiştir (Baş, 2013, 39-40).

Ömer Hulûsî divanında; peygamberlerden, ehl-i beyt mensuplarından, sahabelerden, tarikatı ve tarikatının şeyhlerinden, tarihi şahsiyetlerden, edebi şahsiyetlerden, İslam'ın kutlu beldelerinden vb. pek çok unsurdan bahsetmiştir. Yapılan bu çalışmada ise onun Dîvân'ında isimlerine yer verdiği peygamberler tespit edilmeye çalışılmıştır. Şiirlerinde isimleri zikredilen peygamberler tespit edilerek bu peygamberlerin hangi yönü veya yönleri ile ön plana çıkartıldığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Ömer Hulûsî'nin Dîvân'ın, başta ulu'l-azam peygamberler olmak üzere on yedi tane peygamberin ismine yer verilmiştir. Bu peygamberler; Adem, Davut, Eyyub, Hızır, İbrahim, İdris, İlyas, İsa, İsmail, Lokman, Muhammed, Musa, Nuh, Süleyman, Yakup, Yusuf ve Zülkarneyn'dir. Bu peygamberler içerisinde en çok Hz. Muhammed Mustafa'nın ismi zikredilmiştir. Ondan sonra sırasıyla Lokman, Adem, Musa ve Hızır peygamberlerin ismi yer almıştır. Hz. Peygamber, son ve en büyük peygamber olması hasebiyle en çok

*** İsmail Çetişli bu ilkeleri şöyle sıralar: 1. Aşka dayanmış olma, 2. Yaratma ve benlik duygusundan uzak olma, 3. Tenevvü, 4. Güzellüğün yaratılmasın değil keşfini esas alma, 5. Kesretten vahdete yönelme, 6. Mimesisi değil tecridi esas alma, 7. Tasviriden kaçınma, 8. Sembolik olma, 9. Trajik olandan kaçınma. (Bkz. Çetişli, 2012, 33-39)

bahsedilendir. Lokman ise Ömer Hulûsî ile aynı işi yani aktarlığı meslek olarak yaptığından çokça bahsi geçmiştir. Çalışmamızın devamında ismi geçen diğer peygamberlerin hangi özellikleri ile Dîvân'da yer aldığı tespit edilmiş ve içerisinde yer aldıkları beyitlerden örnekler verilmiştir.

2. Peygamberler

Peygamber kelimesi, Farsça kökenli olup haber “getiren kişi” manasındadır (Topaloğlu ve Çelebi, 2015, 251). Peygamberler, Allah'ın kendi kulları arasından seçerek belirlediği, diğer kulları ile kendisi arasında elçilik yapmakla görevli insanlardır (Kılavuz, 2011, 106). Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından biridir. Bu alanda eser vermiş sanatçıların birçoğu peygamber ve peygamber kıssalarından yararlanmışlardır (Yiğit, 2019, 232). Ömer Hulûsî Dîvân'ında Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçen Adem, Davut, Eyyûb, Hızır, İbrahim, İdris, İlyas, İsa, İsmail, Muhammed, Musa, Nuh, Süleyman, Yakup, Yusuf, isimli peygamberlere yer verilmiştir. Bunlar içerisinde Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçmekle birlikte peygamber mi veli mi oldukları konusunda net bilgi sahibi olmadığımız Lokman ve Zülkarneyn de vardır. Peygamber olması muhtemel olan bu iki isme çalışmamızda yer verilmiştir.

2.1) Hz. Âdem

Âdem, ilk insan ve ilk peygamberdir. Yaratılıştaki güzellik, meleklerin bile imrenmesine neden olan bir mükemmelliكتedir. Kur'an-ı Kerim'in belirttiğine göre Allah, Âdem'i topraktan yaratmış ve cennetine koymuştur. Âdem cennette iken nefisinin ve şeytanın vesveselerine uyarak günah işlemiş bu nedenle de dünyaya indirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de; Âdem'in yaratılmasından, cennete yerleştirilmesinden, yasak olan meyveyi yemesinden, cennetten indirilmesinden, yaptığı hatanın farkına varıp tövbe etmesinden, çocuklarının hak batıl mücadelelerinden bahseden yirmi beş ayet vardır (Gürer, 2019, 37-38).

Dîvân içerisinde, Hz. Âdem'in ismine 28 defa yer verilmiştir. Bu kullanımlarda Hz. Âdem'in Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Buna göre Hz. Âdem'e meleklerin secde kılmasından, Hz. Havva ile beraber cennette yaşamasından ve burada yasaklı meyveyi yemesinden, bütün mevcudâtın Âdem'de cem olmasından, insanların babası olmasından, insanlığın timsali olmasından, safiyyullah olmasından vb. bahsedilmiştir. Dîvân içerisinde yer alan diğer “âdem” kelimeleri ise insan veya insanoğlu manasında kullanılmıştır.

*Âdemin hüsnünü Hakk göstermedi İblîse hem
İrse tevfiği irişmezdi ebed nîrân ana (24/2)*

Hakk, Âdem'in güzelliğini İblîs'e göstermedi. (İblîs'e) Allah'ın yardımı ulaşıyorsa ebedî ateş ona ulaşmazdı.

*Anın cismi tecellîsin togupdur bunca mürseller
Atam Âdem anam Havvâ efendim yâ Rasûla'llâh (525/3)*

Bunca gönderilenler, O'nun isminin tecellisinden doğmaktadır. Yâ Rasûlallâh, benim atam Âdem, anam Havvâ'dır.

*Devr-i Âdemden berü geldim cihâna ey kişi
Gayrı bir takvâyı gör kim keşf-i dil hayrânı sen (372/4)*

Ey kişi, Âdem devrinden beri ben dünyadayım. Artık takvaya sahip ol ki; gönlün keşfi sana hayrandır.

*Âkil isen sen bu ilde secde kıl kim Âdeme
Yüz sürüp dergâha sen dillerde destân ol da git (56/2)*

Eğer sen akıllı biriyisen, bu yerde Âdem'e secde et ki (böylece) dergaha yüz sürerek dillerde destan olup git.

2.2) Hz. Dâvûd

Hz. Dâvûd'dan Kur'an-ı Kerim'de on altı defa bahsedilmektedir. Kur'an içerisinde; Dâvûd'a; Zebur adlı kitabın verildiği, Dâvûd'un Câlût'u öldürdüğü, iktidar ve nübüvveti şahsında birleştirdiği, Hz. Mûsâ'nın şeriatını uyguladığı gibi bilgilere yer verilmiştir (Haltalı, 2019, 74).

Dîvân içerisinde Hz. Dâvûd'dan sadece 3 yerde bahsedilmiştir. 227. Şiirin 3. Beytinde Zebur, İncil, İsa, Musa isimleri ile beraber, Dâvûd'un ismine yer verilmiştir. 569. Şiirin 6. Beytinde ise yine İsa, Musa isimleri ile beraber, Dâvûd ismine yer verilmiştir. Bu örneklerden hareketle Hz. Dâvûd'un, kendisine verilen Zebûr isimli kitapla ön plana çıkarıldığını söyleyebiliriz.

*Geldi Dâvûd indi Zebûr İncil isâyı anar
Oldı Mûsâyı tecellî bin kelîmu'llâh-ı tag (227/3)*

Dâvûd geldi, Zebûr (ona) indi. Mûsâ'ya dağın kelimeleri bin kere tecelli etti.

*Kimi Îsâ kimi Mûsâ kimi Dâvûd dir iken
Şeyh Hulûsî tâ ezelden ibn-i Abdu'llâh didi (569/6)*

Kimi Îsâ kimi Mûsâ kimi de Dâvûd derken, Şeyh Hulûsî, ezelden beri Abdullah'ın oğlu olduğunu söyledi.

2.3) Hz. Eyyûb

Yüce Allah tarafından seçilip kendisine peygamberlik verilenlerden birisi de Hz. Eyyûb'dur. O, Yâkup aleyhisselâm döneminde peygamberlik yapmıştır. Halîm selîm, yumuşak huylu, sabırlı ve öfkesini yenen bir insan olduğu rivayet edilmiştir. Başından geçen ve sabır gerektiren büyük bir hastalığa yakalanmış ve onunla yıllarca mücadele etmiştir. Gösterdiği sabır ile Allah tarafından iltifata mazhar olmuştur (Köksal, 2016, 306).

Ömer Hulûsî'nin Dîvân'ında Hz. Eyyûb, büyük sabrı ile ön plana çıkarılmıştır. Dîvân içerisinde 5 yerde ismi zikredilen Hz. Eyyûb, sabrın timsali olarak gösterilmiştir. O, dertlilerin mürşidi ve gösterdiği sabır konusunda insanların yol göstericisidir.

*İşit Eyyûb hikâyesin sabır ismine mazhar düş
Diyem ismin pesendîde velev dünyâ velev ukbâ (37/3)*

Eyyûb'un hikâyesini işit ve sabır ismine mazhar ol. Böylece dünyada da ahirette de isminin beğenildiğini söyleyeyim.

*Yedim Mûsâ asâsın vir meni Eyyûb halâsın vir
Kemer-besten nihâsın vir sabır ismine mazhar kıl (304/3)*

Elime Mûsâ'nın esasını ver, Eyyûb'un kurtuluşunu ver. Kemer bağının bitimini ver ve beni sabır ismine mazhar kıl.

*Şeyh Hulûsî gel bu demde hâlîni setr eyle sen
Hüzn-i Ya kûb sabr-ı Eyyûb tende izhâr itmeli (578/5)*

Ey Şeyh Hulûsî, gel bu zamanda halini başkalarından gizle. Yakup'un hüznünü ve Eyyûb'un sabrını yaşantıda göstermek gerekir.

*Eyyûb gibi dertlülerin mürşididir dermân ana
Hayrânudır sâdikların Lokmân olur sultân ana (27/1)*

Derman ona Eyyûb gibi bir yol göstericidir. Sadıkların hayranıdır, Lokman ona sultan olur.

2.4) Hz. Hızır

Hızır aleyhisselâm, kendisine diğer peygamberlerin ve insanların bilmediği gizli bir bilginin öğretildiği Allah'ın peygamberidir. Mûsâ aleyhisselâm dahî Hızır aleyhisselâmdan bu ilmi öğrenmek istemiştir. Bu amaçla kendisiyle bir yolculuğa çıkmış fakat bu yolculuk esnasında gördüklerine dayanamamıştır (Köksal, 2016, 108).

Cenâb-ı Allah tarafından Hızır'a, adına ledün ilmi de denilen gizli ilimler öğretilmiştir. Bu ilimlerin mahiyeti herkes tarafından kavranamamaktadır. Nitekim Musa (as.), Hızır (as.) ile çıktığı yolculukta bu ilmin mahiyetini kavrayamamış ve Hızır tarafından yolculuğuna son verilmiştir. Dîvân içerisinde Hızır ismine 21 defa yer verilmiştir. Bu kullanımlarda, Hızır (as.)'ın ledün ilmine sahip olduğundan, ölümsüzlük suyunu içip hala hayatta olduğundan ve Hz. Musa ile yaptığı yolculuğundan bahsedilmiştir.

*Ledün ilmin Hızırdan gör risâlet ilminin üzre
Cemî ilmin köki tevhid velâyet feyzini ihtâc (80/3)*

Ledün ilmini risâlet üzere Hızır'dan öğren. O, bütün ilimlerin kökü olan tevhid ile velâyet feyzini birleştirmiştir.

*İssı yakmış şiddetinden gel iriş rûz-ı Hızır
Hâzır olmuş yaz u güz kış nev-bahârım kandedir (118/5)*

Hızır'ın gündüzü şiddetinden is yakmış, gel yetiş. Yaz ve güz ile kış hep hazırlanmış, ilkbaharım nerededir?

*Hızra deldirdim sefinem neyledin oğlanı ya
Eski dîvâr yenilensin der midim ebdân iken (390/3)*

Gemimi Hızır'a deldirdim ya oğlanı neyledin? Ben kuru bir beden iken eski duvar yenilensin der miydin?

Min ledünnün dersin öz mektebidir âb-ı hayât

Hızır-ı Mûsâyı gönül şehrinde güftâra iriş (187/5)

Hayat suyu, ledün ilminin gerçek okuludur. Musa Hızır'ı gönül şehrinde dillere düşür.

2.5) Hz. İbrâhim

Hz. İbrahim aleyhisselâm, Mezopotamya sınırları içerisinde dünyaya gelmiştir. Mısır'ın yanında Şam ve Hicaz'a seyahatler yapmıştır. Nemrûd'un kral olduğu dönemde, putperestliğe karşı mücadele etmiştir. Nemrud, Hz. İbrahim'i hak dini savunduğu için yanan alevli ateşe attırmış ama ateş, Allah'ın emri ile Hz. İbrahim'i yakmamış, ona serin ve serinlik olmuştur (Çelik, 1998, 95).

Hz. İbrahim, Nemrut tarafından ateşe atılmasıyla Dîvân içerisinde ön plana çıkarılmıştır. Dîvân içerisinde 10 yerde onun ismine yer verilmiştir. Bu yerlerde genellikle ateşin Hz. İbrahim'e gül bahçesi olmasına atıf yapılmıştır. Ayrıca Halilullah sıfatı ile tanımlanmıştır.

Ey Hudâ yâ Rabb meni sabr ismine mazhar düşür

Nâr-ı İbrâhim gibi bâğ-ı İrem kıl Rabbenâ (3/4)

Ey Hüdâ ey Rabbim, beni sabır ismine ulaştır. İbrahim'in ateşini İrem'in bağına çevirdiğin gibi (bir lütuf da bana nasip et).

Rûz şeb hicrân ider andelîb olmuş güle

Ya ni İbrâhîm gibi yerleri gülzârımız (165/3)

Bülbül güle olan (uzaklığı nedeniyle) gece gündüz ayrılık acısı çeker. Yani bizim yerimiz, İbrahim'in gül bahçesi gibidir.

Bir gönül kalsun arada gayrısın var oda yak

Mülk-i İbrâhîm gibi gülzâr olayım dir isen (263/2)

İbrahim'in mülkü gibi gül bahçesi olayım dersin, bir gönülden başkasını git ateşte yak.

2.6) Hz. İdrîs

İdrîs aleyhisselâm, Allah'ın peygamberlerindedir. Kendisine Yüce Allah tarafından 30 sahife gönderilmiştir. İdris alehisselâm; Âdem (as.)'den sonra ilk defa kalem ile yazı yazan, yıldızlar ve hesap bilimlerinde uzman olan, geçmişe dair tüm ilimleri cem eden ve ayrıca terzi olup iğne ile ilk defa dikiş diken kişidir (Köksal, 2016, 80).

Dîvân içerisinde İdris (as.)'in ismi, 2 yerde zikredilmiştir. Bu yerlerde onun mesleği olan terziliğine vurgu yapılmıştır. Onun terziliği, hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamda beyitlerde geçmektedir.

Gel ey âhir zamân Peygamberin ümmetlik istersen

Dir ol İdrîs-i zîbâ pes getirem sana bir hullâ (37/4)

Eğer gelip ahir zaman peygamberine ümmet olmak istersen, sana cennet elbisesine benzeyen İdris'in süslü elbisesini getirmem yeterlidir.

Melâmet hurkasın bicdîn kesüp dikdîn kanı İdrîs

Neden giydirmedin kâfdan kâfa üryân seni bekler (144/3)

Melâmet hurkasını biçtin, kesip diktin ama hani nerde? Neden giydirmedin kaftan kafa çıplak seni bekler?

2.7) Hz. İlyâs

İlyâs aleyhisselâm, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden birisidir. Peygamber olarak gönderildiğinde kavmi, Ba'l adındaki puta tapınıyordu. İlyâs, kavmini bir olan Allah'a ibadet etmeye, O (cc.)'na boyun eğmeye ve Allah'ın emirlerine uymaya çağırdı. Ancak bütün çabalarına rağmen, daveti sonuçsuz kaldı. Nihayetinde Allah, onları kuraklıkla cezalandırdı. Gökten yağmur yağmaz, yerden su çıkmaz oldu. Durum o kadar kötüleşti ki açlıktan leşleri yer hale geldiler. Bu durumdan kurtulmak için Hz. İlyas'ın davetini kabul ederek Allah'a ibadet etmeye başladılar. Bereket tekrar sağlandı ve karınları doydular. Ama sonunda onlar yine eski alışkanlıklarına döndü. Onların bu durumu karşısında İlyâs, onların arasından ayrıldı. İlyâs, Harun aleyhisselâmın torunudur. Çok sıkıntılı bir hayat yaşamıştır. Onun hakkında göğe yükseldiği, Hızır ile görüştüğü, karada sıkıntıya düşenlere yardım elini uzattığı yönünde rivayetler vardır (Pala, 2003, 244).

Hz. İlyas'ın ismine sadece bir beyitte yer verilmiştir. Beyit içerisinde Hızır ve İmran isimleri ile beraber bulunmuştur. Burada İlyas'ın da Hızır gibi âb-ı hayatı içtiği yönündeki rivayetlerine atıf yapılarak, onun bu yönü ön plana çıkarılmıştır.

Hızır İlyâs İmrândan kanaanlar âb-ı hayvândan

Yerin buldise Kur'ândan sabır ismine mazhar kıl (304/5)

Hızır, İlyas ve İmran'dan hayat suyuna kanaanlar, Kur'an'dan yerini bulduysa sabır ismine mazhar olsun.

2.8) Hz. İsa

Hz. İsa, İsrailoğullarına Allah'ın dinini tebliğ etmek için gönderilen peygamberlerden birisidir. Hz. Meryem'den, Allah'ın bir mucizesi olarak, babasız bir şekilde dünyaya gelmiştir. İsrail oğulları tarafından öldürülmek istendiyse de Allah'ın inayeti ile göğe yükseltilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ondan İsa, Mesih ve İbni Meryem olarak bahsedilmektedir. Kendisinden sonra Ahmed isimli bir peygamberin geleceğini müjdelemiştir. Tebliğ ettiği dinin ismi Hıristiyanlıktır. Hz. İsa'nın tebliğ ettiği Hıristiyanlık dini tek Allah inancına dayalı, iyiliği öğütleyen, kötülükten sakındıran bir dindir. Zamanla Yahudiler, onun yolunu bozarak İncil'i tahrif ettiler. Bugün insanlığın elinde bulunan tahrif edilmiş İncil'dir, aslı yok olmuştur (Kaya, 2004, 37-38).

İsa (as.)'ın ismine 12 defa yer verilmiştir. Onun Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelmesine, göklere çıkmasına vb. özelliklerine vurgu yapılmıştır. Özellikle "rûhullâh" olmasından bahsedilmiştir. Hz. İsa'nın yaşadığı olağanüstülüklerle değişik beyitlerde yer verilmiştir.

*Eğer Meryem olup İsa togurmazsan atasız sen
Ananı bir ere ver gel seni men anda cân gördüm (361/5)*

Eğer sen Meryem gibi babasız İsa doğurmazsan, anneni bir ere ver gel çünkü ben seni onda can gördüm.

*Aceb dördüncü göklerde sebep ney ki turur İsa
Ledün ilmin temennî eyleyen Mûsâ idi Mûsâ (37/1)*

İsa'nın dördüncü kat göklerde durmasının sebebi acaba nedir? Ledün ilmini isteyen (kendisi değil) Mûsâ idi Mûsâ.

*Menem Âdem safiyyu'llâh menem Mûsâ kelîmu'llâh
Menem İsa'da rûhu'llâh Muhammed çünkü zâtu'llâh (535/2)*

Âdem safiyyullah benim, Mûsâ kelîmullâh benim. İsa ruhullah benim çünkü Muhammed zâtullahtır.

2.9) Hz. İsmâil

Hz. İsmail, İbrahim aleyhisselâmın oğludur. Annesinin adı Hacer'dir. Hz. İsmail de tıpkı babası Hz. İbrahim gibi bir peygamberdir. Rivayetlere göre İsmail kelimesi, "Allah'a itaat eden ya da Allah işitir" gibi manalara gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'e göre o, babasının yaşlılık döneminde dünyaya gelmiştir. Bir çocuğu olmayan Hz. İbrahim, geçmiş yaşına rağmen Allah'a dua etmiş Allah da onun bu duasını kabul etmiştir. Hz. İsmail, daha küçük yaşta iken annesi Hacer ile beraber, Hz. İbrahim tarafından Mekke'ye bırakılmış ve orada yaşamına devam etmiştir. İlerleyen zamanlarda babası ile beraber Ka'be'yi tekrar inşa etmişlerdir. Kaynaklardan elde edinilen bilgilere göre yaşı ilerlemesine rağmen bir çocuğu olmayan Hz. İbrahim, Allah'a dua ederek kendisine bir çocuk vermesini istemiştir. Dua esnasında eğer bir çocuğu olursa onu Allah yolunda kurban edeceğini de dile getirmiştir. Allah da ona Hz. İsmail'i bahşetmiştir. Çocuğu olunca verdiği sözü unutan Hz. İbrahim'e bu sözü hatırlatıldığında o, İsmail'i kurban etmek istemiş ve teslimiyet göstermiştir. Allah, onun bu teslimiyetine kayıtsız kalmamış ve kendisinden razı olduğunu bildirerek bir hayvan kurban etmesini emretmiştir. Böylece Hz. İsmail, kurban edilmekten kurtulmuştur (Bayram, 2020, 1-12).

Beş defa ismi geçen Hz. İsmâil, kurban olayı ile Dîvân'da ön plana çıkarılmıştır. Rivayetlerde geçtiği üzere, Hz. İbrahim'in onu kurban olarak adaması ve akabindeki olaylar Dîvân'da işlenmiştir. Allah'ın rızasını kazanmak isteyen müritler, İsmâil gibi bir teslimiyete sahip olmak zorundadır. Böyle bir teslimiyet gerçekleştiğinde, tıpkı İsmâil'e hediye edilen koç gibi, Allah onları ödüllendirecektir.

*Yüri İsmâ il gibi yollarda kurbân ol da git
Atanın emrin tutup teslîm-i Sübhân ol da git (56/1)*

İsmâil gibi yürü, yollarda kurban ol da git. Atanın emrini tutarak Sübhan'a teslim ol da git.

*Halîlu'llâh bugün İsmâîli kurbân idem dirken
Bir koç indi anın her bir teli kurbân seni bekler (144/5)*

İbrahim Halîlullâh, İsmâil'i bugün kurban etmek isterken, gökten her bir kılı kurban olmak isteyen bir koç indi, seni bekler.

*Nice yüz bin hûr rızvân Hakk cemâlin gösterir
Cennetü'l-me'vâda zîbâ gördüm İsmâil fakat (208/4)*

Yüz binlerce huri ve rıdvan, Hakk cemalini gösterir fakat ben Cennetü'l- me'vâ'da İsmâil'i süslenmiş gördüm.

2.10) Hz. Lokmân

Hz. Lokman'ın bir peygamber mi yoksa veli mi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kur'an-ı Kerim'de kendi ismini taşıyan bir sure vardır. Bu surede Lokman'ın oğluna verdiği bazı nasihatler yer almaktadır. Cahiliye şiiri ve enbiya kıssalarına ait kaynaklarda kendisine ait pek çok rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerde Lokman'ın, çok çeşitli özelliklerine değinilmiştir. Bu özellikler içerisinde ön plana çıkan ise onun hekimliğidir (Baş, 2013, 118).

Dîvân'da Lokman; dertlere derman, dertlilerin mürşidi, yaraları saran, gönüllere şifa veren olma özellikleri ile ele alınmıştır. Lokman, maddi dert ve sıkıntıların dermanı olduğu gibi manevi problemlerin de çözümleyicisidir. Lokman ismine 61 defa yer verilmiştir. Dolayısıyla Dîvân içerisinde en çok zikredilen isimlerden birisidir. Bunun nedeni onun hem maddi dertlerin dermanı olarak görülmesi hem de manevi dertlerin dermanı olarak görülmesidir. Lokman ismi Dîvân'da tasavvufî bir manaya büründürülmüştür ve bu yönü ile çok kullanılmıştır.

*Bir bilinmez derde düşmüş derdidir dermân ola
Derdini dermân olan Lokmânı bulmaz mı aceb (52/7)*

Bir bilinmez derde düşenin dermanı, kendi derdidir. Derdi kendisine derman olan acaba Lokman'ı aramaz mı?

*Çün bu ışıktan bir kıyıcım düşmeden hoş kalbine
Derd-i ışkın hâzıkı Lokmân arar şaşkın herif (231/5)*

Şaşkın herif, hoş olan kalbine bu aşktan bir kıvılcım düşmeden aşk derdinin ustası Lokman'ı arar.

*Söyle bana derdine dermân olayım
Çekme elem hem dahî Lokmân olayım (321/1)*

Bana derdini söyle, derdine derman olayım. (Bu aşk nedeniyle) acı çekme (senin için) Lokman olayım.

2.11) Hz. Muhammed

Allahu Teâlâ tarafından insanlara gönderilen peygamberlerin en büyüğü Hz. Muhammed'dir. O, aynı zamanda son peygamberdir. Müntesibi olduğumuz İslam'ı bizlere tebliğ eden kişidir (Yazıcı, 2017, 53). Hz. Muhammed Mustafa, Rûmi aylardan Nisan ayı içerisinde, kameri aylardan ise Rabiulevvel ayının on ikinci Pazartesi'ye denk gelen gecesinde dünyaya gelmiştir. Doğumu sabaha karşı gerçekleşmiştir. Hz. Âdem'den itibaren insandan insana naklen gelen nübüvvet nuru, Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesi ile sahibini bulmuştur. Hz. Muhammed, dünyaya gelmeden önce babası Abdullah vefat etmiştir. Annesi Âmine O'nu babası vefat ettikten bir süre sonra dünyaya getirmiştir. Annesi, dedesi ve amcasının himayesinde büyümüştür. Kırk yaşına geldiğinde vahiy gönderilmiş ve İslam'ı tebliğ vazifesini almıştır. Yirmi üç yıl boyunca peygamberlik yapmıştır. Bu süre zarfında hiç durmamış, hiç dinlenmemiş ve görevini layıkıyla yapmaya çalışmıştır. İslam'ı tebliğ ettiği gibi yaşamış, insanlara örnek olmuş, nefret ettirmeyip sevdirmiştir. Allah'ın vermiş olduğu görevi hakkıyla yerine getirdikten sonra h. 11. yılda Rebiulevvel ayının 12. Pazartesi günü güneşin zevalinden sonra ve henüz gruptan önce vefat etmiştir (Pala, 2003, 343).

Seksen yerde Muhammed ismine yer verilmiştir. Bunlar içerisinde "Muhammed Mustafa" şeklinde geçtiği yerler de vardır. Hz. Muhammed; aşkın önderi, dost, bütün isimlerin müsemması, şefâatkân, adalet timsali, medet kapısı, sadıkların yâri, miraç sahibi, ahlak timsali, kalp evinin sahibi, Kur'an'ın tebliğcisi, şefâat kapısı, feyzin kaynağı, Kur'an'ın sırrı, zâtullah, dilde hânedân, iki âlemin serveri gibi özellikleri ile Dîvân içerisinde ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'i kasteden Ahmed, Mustafa, rasûl, rasûlüllâh, fahr-ı âlem, efendi, habib, habibullah, hatem, ibn-i Abdullah, mahbub, perver, sultan gibi isimler de Dîvân'da yer almıştır. Bu durum onun, Dîvân'da en çok bahsedilen şahıs olmasını sağlamıştır. Ayrıca Muhammed isminin, Ali ismi ile kullanımı da oldukça fazladır.

*Âmilîn ol sâbirîn ol şâkirîn ol agniyâ
Ey garîb dost dost edindim dir Muhammed Mustafâ (11/1)*

Çok amel işleyenlerden, çok sabır gösterenlerden, çok şükredenlerden olarak zenginleş. Ey garip, ben dost Muhammed Mustafa'ı (kendime) dost edindim.

*Sen hakikat râhına gel cân gözüni aç gör
Gel Muhammed Ali bahrın sen de bârân ide gör (103/2)*

Sen hakikat yoluna gelip can gözünü aç da gör. Muhammed Ali denizine gelip yağmur ol da gör.

Şerî at o tarîkat o hakikat ortadan geldi

İşit var Şeyh-i Ekberden Muhammed Mustafâdandır (131/6)

O şeriat, tarikat, hakikat ortadan geldi. (Bunların hepsinin) Muhammed Mustafa'dan olduğunu Şeyh-i Ekber'den işit.

2.12) Hz. Mûsâ

Hızır, Hz. Musa, İsrailoğulları Mısır'da köle iken dünyaya gelmiştir. Mısır Firavun'u, kâhininin haber vermesi üzerine, kendisini tahtan indirecek bir çocuğun o yıl dünyaya geleceğini öğrendi. Bu haber üzerine Firavun, o yıl doğacak bütün erkek çocuklarının katledilmesini emretti. Bu katliamdan, bir sepet içerisinde Nil nehrine bırakılıp sonra saray görevlileri tarafından bulunarak saraya sokulan Musa kurtuldu. Bu olay neticesinde Hz. Musa, en büyük düşmanı Firavun'un sarayında yetişti. Büyüyüp güçlenince Allah'tan vahiy almaya başlayan Hz. Musa, İsrail oğullarını Mısır'dan ve Firavun'un zulmünden kurtarmak için büyük mücadelelere girişti. Sonunda da başarılı oldu. Kendisine Tevrat isimli kitap nazil olan Hz. Musa, yüz yirmi yaşında iken Moab diyarında vefat etti (Adam, 2010, 213).

Mûsâ ismine 23 defa yer verilmiştir. Hz. Mûsâ, bu kullanımlarda genellikle İmran, Hızır, Hz. Muhammed ve Firavun isimleri ile beraber zikredilmiştir. O; ledün ilmini talep eden, Hızır'ın yol arkadaşı, kelimullah, Tur dağında ilâhi hitaba muhatap olan, esasının mucizesi ile Kızıldeniz'i ikiye yaran, Firavun'un zulmünden inananları kurtaran kişidir. Dîvân içerisinde bu yönleri ile ön plana çıkarılmıştır.

Tûr tağında bir zamân Mûsâ ile kıldı kelâm

Sînelerdedir hitâbım sen ne kılmazsın tavâf (229/3)

Mûsâ, Tur dağında bir zaman kelâm kıldı. Hitâbım gönüllerdedir, sen neden tavaf kılmazsın?

Mûsâ yüzünden yetmez mi ibret bize ancak

Fir avını Allâh gark itdi deryâyâ düşürdü (600/4)

Allah, Firavun'u denize düşürdü. Mûsâ nedeniyle bize ibret yetmez mi?

Gel ey sûfî erenler meclisin sultân olam dîrsen

Ledünnî dil Hızır Mûsâ değil İmrân olam dîrsen (265/1)

Ey sûfî, erenler meclisinde sultan olmak istersen, ledün ilmine sahip bir gönül sahibi olayım, Hızır ve Mûsâ değil İmran olayım dersin...

2.13) Hz. Nûh

Hızır, Hz. İdris göğe yükseltildikten sonra insanlar, yine yoldan çıkmaya ve sapkınlıklar yapmaya başladı. Kendi elleri ile yaptıkları putlara tapınıyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah, onlara doğru yolu göstermesi ve dinini tebliğ etmesi için Nuh'u peygamber olarak gönderdi. Hz. Nuh, çok uzun yıllar tebliğ görevine devam etse de oğulları Ham, Sam, Yafes ile onların hanımları ile beraber pek az kişi ona iman etti. İnanmayanların eza ve cefalarına uzun süre sabretmesine rağmen sonunda dayanamayıp onlara beddua etti. Bedduasının akabinde Allah tarafından bir gemi yapması emredildi. Geminin inşası bittikten sonra Allah tarafından büyük bir tufan üzerlerine gönderildi. Gemiye binmeyi reddeden oğlu Yam dâhil olmak üzere ona inananların hepsi helak oldu. Tufan altı ay sürdü. Bu sürenin sonunda gemiye binen Hz. Nuh ve inananları bir dağa inerek yeni bir hayata başladılar. Böylece insanlık onun gemiye binen üç oğlunun neslinden türedi. Bu nedenle kendisine ikinci Âdem de denilmektedir. 1000 veya 950 yıl yaşadığı yönünde rivayetler vardır. Nuh'un ismi Dîvân şiirinde tufan ve gemi ile birlikte anılır. Tufan, aşkın gözyaşdır. Nuh da bu tufan içinde batmamaya çabalayan âşık misâlidir (Pala, 2003, 374).

Dîvân içerisinde 3 yerde Hz. Nuh'un ismine yer verilmiştir. Bu kullanımlarda genellikle tufân kelimesi ile birlikte zikredilmiştir. Dolayısıyla Hz. Nuh, yaşamış olduğu tufân hadisesi ile ön plana çıkarılmıştır. Ömer Hulûsî Dîvân'ında, Hz. Nuh'un isminin kullanımı, Dîvân edebiyatı geleneğindeki genel kullanımı uygundur.

Tûfân-ı Nûh derûnumda nice bin zemherîler var

Ma âl-i kûh-ı kâf tâğında ışk-ı enverîler var (140/1)

İçimde Nuh tufanı (gibi) zemheriler var. Yüce Kaf dağında çok parlak bir aşk var.

Şecerden yaptığı evde delilin sorma sen Nuhun

Hulûsî gel karış bir katre-i tûfân seni bekler (144/6)

Sen, Nuh'un ağaçtan yaptığı evde delilini sorma. Ey Hulûsî, seni bekleyen tufan damlasına gel karış.

Çoşdı ummân katre âleme rahmet saçup

Gark idüp dünyâyı bahra Nuh-ile tûfân menem (330/4)

Okyanus, âleme damla damla rahmet saçarak çoştı. Dünyayı denize boğan Nuh tufanı benim.

2.14) Hz. Süleymân

Hz. Süleyman'ın Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssası Mustafa Ayyıldız ve Selami Alan'ın yazdığı makalede kısaca şöyle anlatılmıştır:

"Kuşdilini bilen Süleyman peygamber, bir gün çevresindeki kuşlar arasında Hüdühüd kuşunu göremeyince onun nerede olduğunu sordu. Çok geçmeden gelen Hüdühüd kuşu Süleyman peygambere dedi ki: "Biraz önce senin haberin olmayan bir şey gördüm. Buraya çok uzaklarda olan Yemen'den, hükümdarı kadın olan bir yerden geliyorum. O kadın iyi ahlak ve erdem sahibi ve görkemli bir tahta sahip. Ancak o ve onun kavmi Allah yerine güneşe iman edip ibadet etmekte." Hüdühüd kuşu sözlerini bitirirken Allah'ı övmeyi unutmadı. Süleyman peygamber, Sebe melikesi (kraliçesi) Belkıs'ı yanına davet eden bir mektup yazdı. Hüdühüd kuşundan bu mektubu alan Belkıs'a götürmesini istedi. Mektubu alan Belkıs, önce birçok hediye gönderdi, fakat Süleyman peygamber bunları reddetti. Daha sonra Belkıs yanına ahalisinin ileri gelenlerini alarak, Süleyman peygamberle görüşmek için yola koyuldu. Bu arada Süleyman peygamber halkına: "Ey ileri gelenler! Melike buraya gelmeden önce hanginiz bana onun tahtını getirebilir?" diye sordu. Orada bulunan ve çok yetenekli bir cin olan İfrit: "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm." dedi. İfrit, göz açıp kapayıncaya kadar Belkıs'ın tahtını oraya getirdi. İhtişamlı tahtı önünde gören Süleyman peygamber, hiç gurur göstermeden ve alçakgönüllülükle Allah'a secde etti ve dedi ki: "Bu Allah'ın bana bir imtihanıdır ve Allah benim şükürümü ölçmek istemektedir. Kim Allah'a çok şükrederse daha fazlasını alır, kim O'na şükür etmezse şüphesiz o kaybeder. Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O hürmete en layık olanıdır." Sonra, Süleyman peygamber yanındakilerden tahtı tanınmaz hale getirmelerini istedi. Sebe melikesi Belkıs, Süleyman peygamberin sarayına ulaştığında, değiştirilmiş tahtına oturması için davet edildi. O, bu tahtın kendi tahtı olduğunu fark etti ve Allah'ın gücü karşısında şaşkına döndü. Süleyman peygamber, Belkıs'ı köşküne davet etti. Melike, köşkün avlusuna adım atacağı sırada, önünde bir havuz olduğunu zannederek eteğini yukarı kıvrıdı. Ancak Süleyman peygamber, onun sadece altından su geçen cam bir taban olduğunu söyledi. Daha sonra Hazreti Süleyman, Belkıs'ı, tek olan Allah'a iman etmeye davet etti. Melike, Allah'ın büyüklüğünü kabul ederek, O'na iman etti." (Ayyıldız-Alan, 2015, 174).

Süleyman ismi, dokuz yerde geçmektedir. Bu kullanımlarda o; kaftan kafa hüküm süren, rüzgâra hükmeden, Hüdühüd'e seslenen, tacın sahibi, tahtın hâkimi ve mührün mâlikidir. Bu özellikleri ile Dîvân içerisinde ön plana çıkarılmıştır.

Fakrına devlet bilerek sabr iden

Hükm-i Süleymân idi kâfdan kafa (40/3)

Fakirliğini nimet bilerek sabreden, kaftan kafa Süleyman'ın hükmüydü.

Tâ hükm ider kâfdan kâfa neyler Süleymân tahtını

Bülbül gibi gülşanede efgâmı seyrân eyleye (512/2)

Süleyman ta kaftan kafa hükmeder, tahtını neylesin. Bülbül gibi gül bahçelerindeki feryadı dinlesin.

Katl idüp sen nefsin ur hem ana seyf-i celâl

Ol Süleymân diller içre ol da gel Lokmâna arz (204/4)

Öfke kılıcıyla nefsin vuruşunu ölüdür. Süleyman gibi gönüllere girdikten sonra derdini Lokman'a arz et.

2.15) Hz. Yakûb

Hz. İbrahim'in torunudur. Aynı zamanda İsrailoğullarının atası olan peygamberdir. Oğlu Yusuf'a büyük bir sevgi beslerdi. Diğer çocuklarının, bu sevgiyi kıskanmaları neticesinde Yûsuf'u kuyuya atmaları ile başlayan olaylar silsilesi Kur'an-ı Kerim'de anlatılmaktadır. Bu anlatımlarda, Yusuf aleyhisselamın oğluna olan özlemine özellikle dikkat çekilmiştir (Köksal, 2016, 267).

Dîvân içerisinde 8 yerde Hz. Yakub'un ismine yer verilmiştir. Bu kullanımlarda, onun Yûsuf'a olan özlemi nedeniyle içinde bulunduğu haline atıfta bulunulmuştur. Buna göre o; yolda kalan Yûsuf'un özleyeni

ve hüznün sahibidir. Yakup ismi genellikle Yusuf, Züleyha, Mısır ve Ken'an kelimeleri ile aynı yerde kullanılmıştır.

*Yûsufun ışkın yanıp ağlayan Yakûb isen
Yaş yerine kanlar akıt gör nedir etvârımız (165/4)*

Yusuf'un aşkından yanıp ağlayan Yakup isen, gözünden yaş yerine kanlar akıt ki halimizin ne olduğunu öğren.

*Rûz [u] şeb efgân içinde kim bulupdur Yûsufun
Hasretin ışkın Züleyhâ ağlayup Ya kûb diyem (318/2)*

Züleyha ve Yakup Yusuf'un aşkıdan gece gündüz ağlayıp feryat etmektedir.

*Efgân iderken Ya kûb gibi yâr u diyârı
Cân Yûsufını Ken ân ilinden haber aldım (359/2)*

Yakup gibi yar ve diyarı (özleyip) feryat ederken, canım Yusuf hakkında Ken'an ilinden haber aldım.

2.16) Hz. Yûsuf

Hz. Yakub'un oğludur. Tıpkı babası gibi İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de başından geçen olayların anlatıldığı "Yusuf" suresi vardır. Kur'an'da kardeşleri tarafından kuyuya atılması ve sonrasında olaylara yer verilmiştir (Köksal, 2016, 272). Hz. Yûsuf, Hz. Yakup'un on iki oğlundan birisidir. Babası onu diğer çocuklarından daha fazla sevdiğinden diğer kardeşleri onu kıskanmıştır. Diğer çocukların bu kıskançlıkları, onları sonradan pişman olacakları büyük bir hata yapmaya sevk etmiştir. Şeytana uyan kardeşler, bir bahane ile Yusuf'u kıra çıkardıklarında onu bir kuyuya hapsedmişler, babaları Yakup'a da Yusuf'u kurtların parçaladığını söylemişlerdir. Kuyuda ölmeyen Hz. Yusuf'u bölgeden geçmekte olan bir köle kervanı kurtarmış ve onu Mısır'ın azizine köle olarak satmıştır. Yusuf büyüyüp güzelleşince Mısır azizinin karısı Züleyha, Yusuf ile birlikte olmak istemiş ama Yusuf bunu kabul etmemiştir. Bu reddediş nedeniyle yıllarca zindanda kalan Yusuf, tabir ettiği bir rüya sayesinde zindandan kurtulmuş ve nihayetinde Mısır devlet yönetiminin üst kademelerinde yönetici olmuştur. Sonunda ise babasına kavuşmuştur (Yaylalı, 2018, 123).

Divân içerisinde 14 defa Yûsuf ismine yer verilmiştir. Bu kullanımlarda o, yukarıdaki açıklamaya uygun bir şekilde zikredilmiştir. Bulduğu yerlerde genellikle Süleyman, Ken'an, Mısır, Züleyha ve Yakup isimleri ile birlikte bulunmuştur.

*Sen harâbât ehline hor bakma şâhum ey gönül
Kendi kadrin bilse ol zât Yûsuf-ı Ken ân olur (122/4)*

Şahım olan ey gönül, sen ilahi aşktan sarhoş olanlara hor bakma. O kişi, kendi değerini bilse Ken'an iline Yusuf olurdu.

*Düşürdün Yûsufun çâha bütün Ken ân seni bekler
Züleyhâ Yûsufun ışkın düşelden cân seni bekler (144/1)*

Yusuf'u kuyuya düşürdün, bütün Ken'an seni bekler. Züleyha, Yusuf'un aşkına düştüğünden beri bu can seni bekler.

*Şeyh Hulûsî düşme varlık câhına Yûsuf gibi
Varlığından geçmeyen gavgâya düşdi çâre ne (480/6)*

Şeyh Hulusi, Yusuf gibi varlık makamına düşme. Varlığından geçmeyen kavgaya düştü, buna çare nedir?

2.17) Hz. Zülkarneyn

Zülkarneyn hakkında elimizde bulunan bilgiler sınırlıdır. Peygamber mi yoksa Allah'ın veli bir kulu mu olduğu konusu ihtilafıdır. Hakkında çokça rivayet olmasına rağmen bu rivayetlerin pek çoğu birbiriyle çelişkilidir. Rivayetlerden anlaşıldığına göre hiç kimseye verilmeyen imkân ve olanaklar Zülkarneyn'e verilmiştir. O, dünyanın doğusunda ve batısında ayak basmadık yer bırakmamış ve hem doğuya hem de batıya hâkim olmuştur. Ayrıca yeryüzünde bozgunculuk çıkararak Ye'cüc ve Me'cüc adlı kavmi, mahiyetini bilemeyeceğimiz bir şekilde hapis etmiştir. O kavmin zararlarından bizleri korumuştur (Köksal, 2016, 285).

Zülkarneyn ismine Divân içerisinde sadece 1 defa yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte, İskender ismi ile beraber zikredilmiştir.

*Dilerdim ben de esrârı ki zerre ışk-ı bahr oldı
Deniz deryâ o Zü'lkarneyn nice İskenderîler var (140/4)*

Ben de sırların aşk denizinde zerre olmasını dilerdim. Deniz derya içinde o Zülkarneyn gibi nice İskenderiler var.

SONUÇ

Ömer Hulûsî, Dîvân'ında pek çok öğeden faydalanmıştır. Bu öğeler arasında dini unsurların olduğu gibi tasavvufi ve edebî unsurlar da vardır. Ömer Hulûsî yeri geldiğinde Mecnun ve Ferhat'tan, yeri geldiğinde Ali ve Fatıma'dan, yeri geldiğinde Hasan Hüsameddin Uşşakî ve Cafer-i Sadık'tan bahsetmiştir. Tasavvufa ait pek çok kavramı kullandığı gibi dinî birçok unsura da Dîvân'ında yer vermiştir. Dîvân edebiyatının klasik mazmunlarını kullanmaktan çekinmediği gibi tarihi ayrışmalara neden olan olaylara değinmeden edememiştir. Dili bazen sertleşirken bazen şefkate bürünmüştür.

Ömer Hulûsî, Dîvân'ında on yedi tane peygamberin ismine yer vermiştir. En çok bahsettiği isimler, kendisine en yakın hissettikleri olsa gerektir. En çok Hz. Peygamber'den bahsederken, onun arkasından en fazla Hz. Lokman'dan bahsetmiştir. Çünkü onunla meslektaşdır. Peygamberlerin isimlerine yer verirken genellikle onların en çok bilinen özelliklerini ön plana çıkarmıştır. Lokman'ın şifacılığı, İsmail'in kurban olayı, Yakup'un özlemi, Yusuf'un kuyuya atılması, Hızır'ın Musa ile yolculuğu, İsa'nın babasız dünyaya gelişi bu kullanımlara örnektir. Böylece okurun zihninde, bahsedilen peygambere ait bilginin hemen canlanmasını sağlamıştır. Bu durum, okurun şiiri okurken zorlanmadan şiiri anlamasını sağlayacaktır. Dolayısı ile verilmek istenen mesaj daha kolay, daha kısa ve daha etkili olarak verilebilecektir.

Ömer Hulûsî'nin Dîvân'ında Kur'an-ı Kerim'de adı geçen on beş tane peygamberin ismine yer verilmiştir. Bu isimlere, Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçmekle beraber peygamber mi veli mi olduğu bilinmeyen Lokman ve Zülkarneyn eklendiğinde sayı on yediye yükselmektedir. Bu kullanımlarda Âdem 28, Dâvûd 3, Eyyûb 5, İlyas 1, İsa 22, İsmail 5, Lokman 61, Muhammed 80, Musa 23, Nuh 3, Süleyman 9, Hızır 21, İbrahim 10, İdris 2, Yakub 14, Zülkarneyn 1 defa zikredilmiştir. Dolayısı ile Dîvân içerisinde geçen on yedi peygamberin ismi 288 defa tekrar edilmiştir. Bu durum Dîvân'da peygamberlerin isminin oldukça fazla kullanıldığını göstermektedir. Bu kullanımlar, Ömer Hulûsî Dîvân'ının, Türk İslam edebiyatı araştırmacıları için bakir olduğunun kanıtıdır.

Dîvânda ismi geçen her peygamber, şahsına münhasır kişilerdir. Bu peygamberlerden bir kısmının, kendisini diğerlerinden ayıran önemli özellikleri vardır ve bu özellikleri ile yer almışlardır. Hz. Âdem; kendisine secde edilmesi (2/4, 56/2, 469/2, 619/4), Hakk'ın cemâlinin kendisinde tecellî etmesi (54/2, 202/4, 646/3), safiyüllâh olması (531/1, 535/2, 569/1), insanlığın atası olması (407/7, 525/3, 595/6, 646/1) özellikleri ile diğer peygamberlerden ayrıştırmıştır. Hz. Eyyûb, büyük bir hastalığa yakalanmış ve bu hastalığın vermiş olduğu eziyete sabır göstererek Hakk'ın rızasına kavuşmuştur. Hz. Eyyûb'u diğer peygamberlerden ayıran bu husus (27/1, 37/3, 304//3, 578/5, 588/5), onun hayatındaki en büyük sınavı olmuştur. Hz. Hızır'ı diğer peygamberlerden ayıran en önemli özelliği, ledün ilmine sahip olmasıdır (80/3, 265/1, 302/2). Hz. İbrahim, ateşe atılması (3/4, 165/3); Hz. İdris, terzi olması (37/4); Hz. İsa, Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelmesi (361/5) ve ruhullâh olması(331/2); Hz. İsmâil, Hakk'a kurban edilmek istenmesi (56/1, 469/6, 499/5); Hz. Lokman, maddi ve manevi dertlere derman olması (21/6, 27/1, 46/1, 46/2, 52/7, 56/6, 60/6, 72/2, 74/6, 97/6, 101/5, 111/1, 200/5, 202/7, 231/5, 238/7, 251/2, 256/4); Hz. Mûsa, kelîmullah olması(224/5, 227/3, 402/5, 488/4, 531/2, 535/2, 569/3, 651/19); Hz. Nûh, ümmetine tûfanın vurması (140/1, 144/6); Hz. Süleyman, hüküm sahibi olması (40/3, 63/2, 204/4, 215/5, 251/5, 512/2, 571/7) özellikleriyle diğer peygamberlerden ayrılmışlardır. Hz. Muhammed ise bütün peygamberlerin üzerinde bir konumdadır. O; şefaahat sahibi (61/3, 92/1, 92/2...), mahbûb ve dost (11/1, 97/4, 198/6...) olması gibi pek çok özelliği ile diğer peygamberlerden üstün bir derecede Dîvânda zikredilmiştir. İsmi ve sıfatları en çok zikredilen de yine Hz. Muhammed'dir.

İncelenen eserde peygamberler benzer özellikleri ile de ele alınmıştır. Hz. Dâvûd, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed kitap sahibi peygamberler olmaları (227/3, 569/6, 569/3, 569/6) yönüyle birbirine benzetilmiştir. Hz. Eyyûb'un hastalığı ile Hz. Lokman'ın dertlere derman olması birbirini tamamlar özellikler olarak görülmüştür (27/1). Hz. Yakub'un hüznü ile Hz. Eyyûb'un sabrı beraber ele alınacak dertler olarak değerlendirilmiştir (578/5). Ledün ilmine vâkıf olan Hz. Hızır, Kur'an'daki kıssaya atıfta bulunularak Hz. Musa ile beraber zikredilmiştir (224/5, 265/1, 302/2). Hz. Yakub ile Hz. Yûsuf'un birbirine olan özlemleri ortak özellikler olarak değerlendirilmiştir (165/4, 318/2, 359/2, 407/2, 611/2).

Edebî mahsullerde peygamber isimlerinin kullanılması, o edebî metnin İslâmî bir metin olduğunun en belirgin kanıtıdır. Bu tarz kullanımlar, anlatımı kuvvetlendirdiği gibi anlam derinliğinin yoğunlaşmasını da sağlayacaktır. Üzerinde çalışma yaptığımız Ömer Hulûsî Dîvân'ı, bu tarz edebî mahsullerin bir örneğidir. Zaman zaman kendine has özellikleri ile zikredilen peygamber isimleri İslamiyet'in bir nişânesi olduğu gibi

anlam derinliğinin sağlanması da birinci derecede etkilidir. Bu bakımdan Ömer Hulûsî Divân'ı oldukça zengindir.

KAYNAKÇA

- Adam, B. (2010). *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara
- Ayyıldız, M. - Alan S. (2015). Kur'an Kıssalarını (Hz. Süleyman ile Belkıs ve Hz. Musa ile Hızır Kıssaları Örneklemleri) hikâye Tekniğiyle Çözümleme ve Şahsiyet Eğitimi. *Turkish Studies*, Volume 10/7, 167- 179.
- Baş, M. Ş. (2013). *Ömer Hulûsî ve Dîvânı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Çelik M. M. (1998). *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İbrahim*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Fatmanur H. (2019), *Kitap Sahibi Peygamberlerle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi (Hz. Musa ve Hz. Dâvûd)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Gürer N. (2019). *Kur'an'da Peygamberlerin Karakter Özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Kaya, R. (2004). İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan ve Peygamber Oluşu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 37- 58.
- Köksal M. A. (2016). *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pala İ. (2003) *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Yaylalı, Y. (2018). Emîri Divân'ında Geçen Şahsiyetler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 63, 117- 134.
- Yiğit, A. S. (2019). Nailî Divânı'nda Peygamberler. *Mavi Atlas*, 7 (1)/2019: 230-244.